

ԱԶԳԱՅԻՆ.

Հաւան դտեալ ընդ կանոնադրութիւնն եւ ընդ ծրագիրն վասն ծխական երկսուի միգասեան եւ երկդասեան դպրոցաց Հայոց՝ հաստատեմք՝

ի վերայ իսկականին ստորագրեալ է

ՄԱԿԱՐ

ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Կ Ա Ն Ո Ն Ք

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԾԽԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԵՐԱՆԵՑ ՀԱՅՈՑ

Ա. ՀԱՆՐԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆՔ

1. Եկեղեցական-Ծխական Ուսումնարանք Հայոց կարգեալ են առ եկեղեցեօք և վանօրէիք ի տալ մանկանց երկուց տեւից քաղաքաց և գիւղօրէից զսկզբնական կրթութիւն և զուսումն կարեւորագոյն գիտելեաց:

2. Եկեղեցական Ծխական Ուսումնարանք բացեալ լինին հրամանաւ Վեհափառ Հայրապետի Ազգիս և կառավարին ընդ ձեռն թեմակալ Առաջնորդաց առանձինն հրահանգաւ, սահմանելով ի նորին Վեհափառութեանէ:

3. Եկեղեցական Ծխական Ուսումնարանք բաժանին յերկուս կարգս՝ միգասեան և երկդասեան:

4. Ժամանակ ուսման աշակերտաց և աշակերտուհեաց սահմանի՝ վասն առաջնոյ կարգին՝ ոչ պակաս քան զերիս ամս, իսկ վասն երկրորդին՝ ամս հինգ:

5. Եկեղեցի, որ սղութեամբ արդեանցն անձեռնձաս լիցի պահել զառանձինն Ուսումնարան, ըստ կարգադրութեան Առաջնորդի կարէ օժանդակել պահպանութեան այլում Ուսումնարանի:

6. Միմեանց մերձաւոր գիւղօրայք, գումարելով ի մի զեկեղեցական և զժողովրդական դումարս իւրեանց, կարեն պահել զմի կենտրոնական Ուսումնարան, զորոյ զտեղին ընտրեսցէ Առաջնորդն:

7. Եկեղեցական-Ծխական Ուսումնարանք տղայոց և օրիորդաց պարտին լինել ամենայն ուրեք որիչք ի միմեանց ըստ ամենայն պարագայից, թէպէտ և երկրորին ևս գտանիցին ինմին գաւթի եկեղեցւոյ:

8. Ամենայն Եկեղեցական Ծխական Ուսումնարան պարտի ունել զկնիք ըստ որոշեալ ձեռն (օրինակ թ. 1):

Բ. ՅԱՂԱԳՍ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՅ:

9. Առաջնորդք փիճակաց ի ինդրել ի Վեհափառ Հայրապետէն զիրաւունս բանալոյ զԵկեղեցական-Ծխական Ուսումնարանս պարտին յայտնել նորին Սրբութեան թէ՛ յորում տեղւոյ և ո՛րպիսի ուսումնարան կամիցին բանալ և որո՞վ արդեամբ պահպանեսցի այն:

10. Եկեղեցական-Ծխական Ուսումնարանք պահպանին ըստ կարգադրութեան Առաջնորդաց՝ եկեղեցական արդեամբք, թոշակօք աշակերտաց և ա-

շակերտութեանց և կամաւոր նուիրանօք ժողովրդեան:

11. Առաջնորդք տան հրաման անուիլ զմասն ինչ յեկեղեցական արգեանց՝ սահմանելով զայն ըստ չափու արդեանց եկեղեցւոյն և ժողովուրդն օրինաւոր խոստմամբ յանձն առնու լրացուցանել զգումարն: որ պիտոյ իյե ի պահպանութիւն Ուսումնարանին:

12. Առաջնորդք փոյթ կալցին զի եկեղեցական Ծխական Ուսումնարանք պահպանեցին անխափան: իսկ եթէ զիպեցին պատճառք արգելադրելք պահպանութեան միոյ իրիք յՈւսումնարանց նօքա՝ յետ զամենայն հնարս ի գործ գնելոյ առ ի զառաջս առնուլ փակմանն: փակեն զայնպիսին և անյապաղ յայտնեն Աւհագառ Վաթուղիկոսին: ցուցանելով զմանրամասն հանգամանս գործոցն:

13. Առաջնորդք առաջի առնեն զհոգարարձուս ի հաստատութիւն Աւհագառ Վաթուղիկոսի:

14. Առաջնորդք զկարգմանէ և զարձակմանէ ուսուցչաց և վարժուհեաց յայտնեն անյապաղ Աւհագառ Վաթուղիկոսին:

15. Առաջնորդք զգաւառական ծխական ուսումնարս կառավարեն ընդ ձեռն գործակալ քահանայից:

16. Թեմակալ Առաջնորդք յաւարտ ուսումնական տարւոյ զամենայն տեղեկագիրս վերաբերեալս համօրէն ուսումնարանաց վիճակին: մատուցանեն Աւհագառ Հայրապետին:

Գ. ՅԱՂԱԳՍ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԱՅ.

17. Իւրաքանչիւր Ուսումնարան ունի Հոգարարձուս թիւ որոց ի քաղաքս որոշի ի Թեմակալ Առաջնորդաց: ըստ հանգամանաց տեղւոյն: իսկ ի գիւղօրայս թիւ Հոգարարձուաց պարտի լինել երեք: յորոց մինն է տեղական քահանայն: ըստ որոշման Առաջնորդի: միւսն է երեսփոխան եկեղեցւոյն և երրորդն ընտրի ի հասարակութենէ գեղջն եռամսայ ժամանակաւ:

18. Յաւարտ ուսումնական տարւոյ Հոգարարձուք մատուցանեն Առաջնորդաց ընդ ձեռն յաջորդաց կամ գործակալաց զտարեկան հաշիւս մօից և ծախուց: ևս և զընդարձակ գրաւոր տեղեկութիւն զընթացից և զյառաջագիմութենէ Ուսումնարանին: զոր պատրաստելոց է Տեսուչն կամ աւագ ուսուցիչն: յաւելլով առ այն զկարեւոր վիճակագրական տեղեկութիւնս ըստ սահմանեալ ձեռք: նաև զհանգամանս պաշտօնավարութեան ուսուցչաց և վարժուհեաց (օրինակ Թ. 4. և 5):

19. Ռոճիկ համօրէն պաշտօնէից սահմանի ի Հոգարարձուաց ըստ հանգամանաց տեղեացն և անձանց՝ հայելով ի դրամական կարողութիւն Ուսումնարանին:

20. Հոգարարձութիւն Ուսումնարանին փոյթ ունի: զի ըստ չափու կարողութեան յՈւսումնարանի գտանիցին գրագարան և զանազան ուսումնական և դասական պիտոյք:

21. Հոգարարձութիւնն ստանայ յԱռաջնորդէ զերկուս ժապաւնեալ մատենա: յորոց ի միւսմ ցուցակագրին ամենայն կաշք և կարասիք Ուսումնարանին: ևս և գրեան և այլ ուսումնական պիտոյք: իսկ յերկրորդում նշանակին մուտք և ծախք Ուսումնարանին (օրինակ Թ. 2 և 3):

Դ. ՅԱՂԱԳՍ ՈՒՍՈՒՅԸԱՅ.

22. Տեսուչք, ուսուցիք և վարժուհիք ընտրին ի Հոգարարձութենէ և հաստատին յԱռաջնորդաց:

23. Ի պաշտօն ուսուցչութեան հրաւիրին անձինք: որք յաջողութեամբ աւարտեալ իցեն զընթացս ուսման ի Թեմական Գլխոցս Հայոց և յարքունի:

միջնակարգ ուսումնարանն, իսկ վարժուհիք ընտրին յայնպիսեաց որք վերայնալ իցին բարի վարուք և մանկավարժական հմտութեամբ խրեանց:

Եւ թէ առաջնորդք հարկ համարիցին կարգել յուսուցչութիւն զանձինս, որ՝ թէ և չունին զպահանջեալն վկայագիր, բայց յայտնիք են բազմամեայ փորձառութեամբ խրեանց յասպարիկի մանկավարժութեան, պարտին յիւրաքանչիւրում նուազի առանձինն թոյլտուութիւն հայցել վասն տնայիսեայն ի Վեհափառ Աթուղիկոսէն:

24. Առաջարկութիւն միոյ միոյ ուսումնարանի ըստ ուսումնական մասին յանձնեալ լինի ի Հոգարարձութիւնէ Տեսչի կամ աւագ ուսուցչի, որք և պատասխանատու են վասն կանոնաւոր և արդիւնաւէտ ղառաւանդութեան, վասն բարեկարգութեան ուսումնարանաց և առհասարակ վասն ճիշտ կատարման ամենայն պարտաւորութեանց, վերաբերելոց տեսչութեան ուսումնարանաց:

25. Տեսուչն կամ աւագ ուսուցիչն պահէ զցուցակ աշակերտաց կամ աշակերտուհեաց (օրինակ Թ. 6) և հսկէ զի ուսուցիչք և վարժուհիք ճշտիւ և անթերի կատարեսցնեն զպաշտօնս խրեանց:

26. Տեսուչն կամ աւագ ուսուցիչն պարտի առաջի առնել Հոգարարձութեան զկիսամեայ համառօտ տեղեկագիր ի Յունվար ամսեան և զտարեկան մանրամասն տեղեկագիր ի Յունիս ամսեան:

27. Ըմենայն ուսուցիչ և վարժուհի պարտի նշանակել ի մատենի զանուանս բացակայ աշակերտաց և աշակերտուհեաց, ևս և զտարեկայս ուսման իւրաքանչիւր աւուր (օրինակ Թ. 7):

28. Տեսչին կամ աւագ ուսուցչին պարտք են ի կիրակէս և ի տօնական աւուրս խմբովին տանել զաշակերտս և զաշակերտուհիս ի ժամ Ս. Պատարագի յեկեղեցի, նախապէս բացատրելով նոցա զխորհուրդ տօնին:

Եւ թէ առաջնորդք և վարժուհիք միշտ պարտին ընդ մանկտոյն գնալ յեկեղեցի:

Ե. ԵԱՂԱԳՍ ԸՇԼԱԿԻՏՈՒՆ ԵՒ ԸՇԼԱԿԻՏՈՒՆԵՆՑ

29. Թիւ աշակերտաց կամ աշակերտուհեաց յիւրաքանչիւրում բաժանման չպարտի լինել աւելի քան զվաճառուն իսկ եթէ ըստ պիտոյից տեղւոյն հարկ լիցի միաւորել ի միում սենեկի զերկուս կամ նաև զերիս բաժանմունս յայն դէպս իսկ թիւ աշակերտաց կամ աշակերտուհեաց ոչ կարէ առաւելուլ քան զվերոյգրեալ թիւս:

30. Ի պահանջել հարկին մարթ է բանալ առ միում միում բաժանման մէն մի զուգընթաց բաժանմունս հանդերձ առանձինն ուսուցչք կամ վարժուհիք:

31. Յառաջին բաժանումն առաջնոյ դասարանի Նկեղեցական Ծխական Ուսումնարանաց ընկալեալ լինին մանկունք որոց հասակ չիցէ պակաս քան զութամ և ոչ աւելի քան զտասն և ըստ այսմ համեմատութեան ի յաջորդ բաժանումնս:

32. Յանկացողք մտանել յուսումնարան մատուցանեն ընդ ինդրագրոց զվկայական ծննդեան:

33. Փամանակ ընդունելութեան աշակերտաց և աշակերտուհեաց է երկիցս ի տարւոջ, այսինքն ի սկիզբն տարեկան ուսմանց և ի Յունվարի:

Եւ թէ առաջնորդք կամ աշակերտուհիք որք մտանիցին ի Յունվար ամսեանն, պարտին պատրաստ լինել տալ քննութիւն յընթացից առաջին կիսամակի:

34. Աշակերտք և աշակերտուհիք ընդ ուսուցչաց և վարժուհեաց խրեանց հաղորդին ս. խորհրդոյ երկիցս ի տարւոջ, յաւուրս Ս. Ծննդեան և Յարութեան Տեսուն:

35. Իւրաքանչիւր աշակերտ կամ աշակերտուհի բացի վկայեալ չքառ-

բաց հատուցանել զնշանակեալ ի Հոգարարձութենէ գումար ինչ յաղագս ուսման և դասական պիտոյից:

Զ. ՅԱՆՎԱՐԴԱՆ ԽԵՄԵՆ

36. Առարկայք ուսման Եկեղեցական Ծխական Աստուծոնարանացն սահմանին առանձին ծրագրաւ:

37. Դասաւանդութիւն առարկայից լինի Հայ լեզուաւ, բացի Ռուսաց լեզուէ Ռուսաց պատմութենէ և յաշխարհագրութենէ Ռուսաստանի, որք աւանդին Ռուս լեզուաւ:

38. Յաւարտ ընթացից ուսման աշակերտաց և աշակերտուհեաց լինի հարցաքննութիւն առաջի Հոգարարձուաց և ծնողաց աշակերտելոցն:

39. Մանկուք, որք յառաջադէմ՝ երեսցցին ի հարցաքննութիւնս, տեղափոխեցցին ի յաջորդ բաժանմունս և աւարտողքն ընդունին զվկայական ուսման:

40. Աշակերտք և աշակերտուհիք, որք ոչ յառաջադիմեցեն, կարեն մնալ ամ մի ևս ինմին բաժանման:

41. Յաւարտ հարցաքննութեան կազմի արձանագրութիւն ստորագրութեամբ Հոգարարձուաց, ուսուցչաց և վարժուհեաց, յորում նշանակին որդիւնք հարցաքննութեան և անուանք աշակերտաց և աշակերտուհեաց, որք արժանաւոր իցեն փոխադրութեան կամ վկայագրոյ. ևս և անուանք աշակերտաց և աշակերտուհեաց մնացելոց ի նոյն բաժանմունս կամ ի սղատ արձակելոց յուսումնարանէն, և արձանագրութիւնն այն առաքի ի հաստատութիւն Առաջնորդի ի ձեռն յաջորդաց կամ գործակալ քահանայից որ վաւերացուցեալ զայն՝ յետո գարձուցանէ ի գործադրութիւն և ի պահպանութիւն յուսումնարանին:

42. Տեսուչն կամ աւագ ուսուցիչն պատրաստէ վկայագիրս (օրինակ Թ. 8) ստորագրութեամբ Հոգարարձուաց և իւր ինքեան և անցուցեալ զայնս յառանձին մատեան Աստուծոնարանին (օրինակ Թ. 9), տայ ծնողաց մանկրուոյն կամ իննամա՛ւալաց նոցա, ընդունելով ի նոցանէ ստորագրութիւն ի մատենին:

43. Ժամանակ ամարսյին արձակուրդի որոշի ի քաղաքս ի 15 էն Յունիսից 25 Օգոստոսի, իսկ ի գիւղորայս սահմանի ըստ տեղական հանգամանաց, այն է՝ ի ժամանակի հնձոց այգեկեթից ևլն, ըստ որոշման Հոգարարձութեան, զոր միանգամ ընդ միշտ հաստատէ Առաջնորդն, իսկ ուր գոյ Յաջորդ՝ Յաջորդն:

44. Աշակերտք և աշակերտուհիք Եկեղեցական Ծխական Աստուծոնարանաց արձակին յաւարտ կիրակեից և տօնից, նշանակելոց յառանձին ցուցակի:

ԹԻՒ ԴԱՍՈՒՑ ՅԵՕԹՆԵԿԻ

ՅԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆՈՒ

ՏՂԱՅՈՑ

ԴԱՍԱՐԱՆՔ	Ա.			Բ.		Գումար դասույց
	ա.	բ.	գ.	դ.	ե.	
ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ	ա.	բ.	գ.	դ.	ե.	
Առաջին						
Կրօն	2	2	2	4	4	14
Հայոց լեզու	6	6	6	5	5	28
Ռուսաց լեզու	6(*)	6	6	5	5	22/6(*)
Թուրքաճառեր	4	5	5	3	3	20
Պատմություն Հայոց և Աշխարհագրություն Հայաստանի	"	"	"	3	3	6
Պատմություն Ռուսաց և Աշխարհագրություն Ռուսաստանի	"	"	"	3	3	6
Ընդհանուր Աշխարհագրություն	"	"	"	2	2	4
Բնական պատմություն	"	"	"	2	2	4
Երգեցողություն	2	2	2	2	2	10
Վայելչագրություն	2	3	3	1	1	10
Գծագրություն	2	2	2	"	"	6
Գումար	18/6(*)	26	26	30	30	130/6*

Ծանոթություն. (*) 6 կէս ժամը յերկրորդում կիսամեկի:

ԹԻՒ ԴԱՍՈՒՑ ՅԵՑ ԹՆԵԿԻ

ՅԵԿԵԿԵՅԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆՍ

ՕՐԲԱՐԳԱՅ

ԴԱՍԱՐԱՆՔ	Ա.			Բ.		Գումար
ԲԱԺԱՆՄԱՌՆՔ	...	Ը.	Գ.	Դ.	Ե.	Դասույց
Առաքելայ՝						
Կրօն	2	2	2	3	4	13
Հայոց լեզու	6	6	6	5	5	28
Ռուսաց լեզու	6(*)	6	6	5	5	22/6(*)
Թուրքանութիւն	4	4	4	3	2	17
Պատմութիւն Հայոց և Աշխարհագրութիւն Հայաստանի	"	"	"	3	3	6
Պատմութիւն Ռուսաց և Աշխարհագրութիւն Ռուսաստանի	"	"	"	3	3	6
Բնագիտութիւն Աշխարհագրութիւն	"	"	"	2	2	4
Բնական պատմութիւն	"	"	"	2	2	4
Նրբեցողութիւն	2	2	2	"	"	6
Վայելչագրութիւն	1	2	2	1	1	7
Կծագրութիւն	1	2	2	"	"	5
Ձեռագործ	2	2	2	3	3	12
Գումար	18/6(*)	26	26	30	30	130/6(*)

Ծանօթանշան (*) կէս ժամ յերկրորդում կիսամեկի:

Հրահանգ և ծրագիր ուսման հրահանգիտութեան վասն եկեղեցական — Միսական միդատեան և երկդատեան ուսումնարանաց Հայոց:

Կարևորագոյն քան զամենայն ուսմունս աւանդելիս յեկեղեցական Միսական ուսումնարանս պարտի լինել ուսումն կրօնի՝ ըստ դասանութեան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ իրրե ուսումն այնպիսի, որով անգամք եկեղեցւոյ ի տղայ տիոց անտի դաստիարակին ի քրիստոնէական բարեպաշտութեան այսինքն է՝ յուսմունս գերագոյն հաւատալեաց և յուսմունս պարտուց մարդկան առ Աստուած, և առ ընկերս և առ անձինս իւրեանց:

Ուսումն կրօնի առ հասարակ բաժանի ի քանի ինչ մասունս, յորոց կարեւորքն են՝ Աղօթք, Պատմութիւն Ս. Գրոց Քրիստոնէական վարդապետութիւն, ծանօթութիւն զԺիսից և զարարողութեանց եկեղեցւոյ, Պատմութիւն քրիստոնէական եկեղեցւոյ, Այսօքիկ ամենեւեան աւանդին յայլ և այլ չափս և ուսմունս և յայլ և այլ եղանակս յորոյն ուսումնարանս՝ ըստ դասակարգութեանցն, ըստ այսմ և ի ծիսական եկեղեցական ուսումնարանս, այլ զի անհնարին է և անպատեհ առ տեղեալս ճառել զայնցանէ ամենեւուն՝ յիշեցուք համառօտակի զքանի ինչ պայմանս կարեւորս վասն արդիւնաւորութեան կրօնական ուսմանցն:

Նախ՝ յուսուցման աղօթից փոյթ ունիցի ուսուցիչն այնպէս տպաւորել ի սիրտս մանկանց զաղօթս բարեպաշտութեան, զի նորա ոչ միայն կրկնեսցեն զբառս սերտ ի բերան ուսեալս, այլ գիտակցութեամբ և բոլորով սրտիւ ուղղեսցեն զմիտս առ Աստուած և զաղօթսն կարգացցեն երկիւղածութեամբ իմն և պարկեշտութեամբ և խոնարհութեամբ: Առ ի տրամադրելոյ յայս զմանկունս՝ ոչինչ են պիտոյ հարկադրանք և հրամանք, այլ զի ուսուցիչն յառաջ քան զամենայն ջերմեռանդն բանիւք և համոզական քաղցրութեամբ զարթուցէ ի սիրտս մանկանց սէր անկեղծ առ Հայրն երկնաւոր: Արարիչն և նախախնամողն, որում փառս տամք և գոհութիւն վասն անհուն բարեացն և մարդասիրութեան և առ որ դիմեմք խնդրուածովք յամենայն գործս մեր: Առ այս յոյժ օգտակար է, յորժամ ուսուցիչն ինքնին ի սկզբան անգ դասատուութեան աղօթս արասցէ սրտառուչ բանիւք և անկեղծութեամբ առաջի մանկանց և լուռ մասնակցութեամբ նոցա՝ զոր օրինակ՝ վասն հիւանդ ընկերի ուրուք առողջութեան, վասն մխիթարութեան ի Հոգւոյն սրբոյ վրդտացելոյ ուրումն բարեկամի, վասն անփորձութեամբ անցուցանելոյ զգիշերն և վերստին արժանանալոյ ի տեսութիւն իրերաց, վասն առողջութեան և յաջողութեան կենաց ծնողացն, բարերարաց խնամակալաց ելն, և ինչ, Այսօրինակ նախակրթանք յաղօթս՝ պատրաստեսցեն զմանկունս յայն՝ զի յառաջնոց իսկ աւուրց ուսմանն հայեցին նորա յաղօթս, որպէս ի յաւելում և ի բղխում սրտից իւրեանց և յապագայս յառնելն զեկեղեցական աղօթս՝ կրկնեսցեն զիմաստս նոցին իրրե յանձանց ինչ ինչ ասացեալս, և արասցեն ի նոսա ըստ դիպաց և ըստ պատշաճից, յաւելումս և անձնական խընդրուածս:

Յետ այսր նախապատրաստութեան կրօնուսոյցն ուսուցէ զհակիրճ մաղթանս և զաղօթս, ապա զընդարձական, քաղելով զայն ի Ժամագրոց եկեղեցւոյս Հայոց: Ամենայն մաղթանք և աղօթք բացատրեսցին նախ յաշխարհիկ լեզու և յորժամ կատարելապէս ըմբռնեալ իցէ մանկանց զիմաստս նոցին՝ պահանջեսցի և բերանացի սերտումն ի գրոց լեզու:

Յուսուցման Սրբազան Պատմութեան հնոյ և նորոյ կտակարանաց մեծապէս օգտակար է, եթէ ուսուցիչն յետ պատմելոյ զդասն ընթերցցի և բացատրեսցէ աշակերտաց հատուածս ի Ս. Գրոց, վերաբերեալս նիւթոյ դասին: Կարեւոր է նմանապէս խելամուտ առնել զմանկունս բարոյական և կրթական իմաստից պատմութեանն, տալով նոցա զգալ զազգեցութիւն աստուածային ուսմանց ի հոգիս իւրեանց զի մի լինիցի դաս կրօնագիտութեան ի 4 մեքե-

նայական կրկնութիւն սերտեալ բառից՝ Զնոյն՝ և ի գասս քրիստոնէական վարդապետութեան և ի բացատրութիւնս եկեղեցական տօնից։

Ի զարգացումն կրօնական կենաց մանկանց՝ հարկ անհրաժեշտ է, զի նորա, մանաւանդ ի կիրակէս և ի հանդիսաւոր աւուրս յաճախեցեն յեկեղեցի՝ մտնակցելով ըստ կարողութեանցն յերգեցողութեան և սպասաւորելով։ Մեծ լիցի յոյժ օգուտն եթէ ուսուցիչն կրօնի ինքնին ածիցէ զաշակերտս իւր յեկեղեցի, առաջնորդ կալով նոցա և աստ իրրե օրինակ կենդանի։ Չէ ինչ տարագէտ յիշել աստէն անցողաբար զի ի տիս մանկութեան, յորժամ առաւել զգայուն են սիրտքն՝ հակամէտ են մանկունք ընդունել օրինակ անձանց զամենայն զոր տեսանեն ի վարս մանաւանդ առաջնորդաց իւրեանց և դաստիարակաց։ սմին իրի պարտ է ուսուցչին կրօնադիտութեան կշռել զանձըն իւր և պատրաստել օրինակ կենդանի վասն մանկանց յամենայն ինչ, յորս կամի առաջնորդել, ունելով օրինակ զմեծագոյն Վարդապետն աստուածային ուսմանց, որ նախ ասնէր միշտ և ապա ուսուցանէր։ Աչ կարէ ուսուցիչ որ պատուաստել ի սիրտս և ի հոգիս աշակերտելոցն զորս ոչ կրէ ի սրտի իւրում և ի հոգւոյ, և ոչ ուղղել ի վարս առաքինականս, եթէ ինքնին չունիցի զայնպիսի ուղղութիւն ի վարս իւրում։ Այս առաջին պահանջք են յուսուցչէն, զորովք եթէ զանց առնիցէ՝ ոչ կարէ տպաւորել ի սիրտս մանկանց զուսմունս քրիստոնէական հաւատոյ, իրրե զպէտս հոգեւոր կենաց և պատրաստել զայնս աղբիւր առաքինական վարուց և անկեղծ բարեպաշտութեան։

Ա. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

Ա. ՏԱՐԻ.

Նախապատրաստութիւն աղօթից. Տէրունական աղօթք, «Առաջնորդեա մեզ Տէր Աստուած մեր» . «Անկեալ առաջի քո» . «Տէր մի՛ զարձուցաներ զերեւոյ քո յինէն» . «Պահպանեալ զմեզ Գրիստոս Աստուած» . «Զառաւօտու աղօթս և զբանասոր պաշտօնս» . «Տէր Աստուած մեր, Դու պահեալ զմեզ ի գիշերիս յայսմիկ» .

Մանր պատմութիւնք բարոյակրթականք, քաղեալք ի Ս. Գրոց և յայլուստ՝ ըստ չափու հասկացողութեան մանկանց և ըստ հանգամանաց առօրեայ կենացն, բերանացի աւանդամբ յաշխարհիկ լեզու։

Բ. ՏԱՐԻ.

«Գոհանամք զՔէն Տէր Աստուած մեր, որ զարթուցեր» . «Լուր ձայնից մերոց, Տէր Աստուած մեր» . «Աչք ամենեցուն ի Քեզ Տէր յուսան» . «Փառք Քեզ Տէր, փառք Քեզ թագաւոր փառաց» . «Սուրբ ես Տէր Աստուած մեր հզօր և փառաւորեալ» . «Յիշեալ Տէր զպաշտօնեայս Բո, զՆոդան մեր» . «Խաչ Բո եղիցի մեզ ապաւէն» .

Համառօտ պատմութիւնք նորոյ Ատակարանի, որք բացատրեն զխորհուրդս տօնից Ծննդեան, Ժրօրհնէից, Ընծայման ի տաճարն, Յարութեան, Համբարձման, Հոգեգալստեան, Աւետման Աստուածածնայ, ծանօթութիւն զտօնից Խաչվերացի և Գիւտոյ խաչին։

Գ. ՏԱՐԻ.

«Քեզ երկիրպագանելով, Տէր Աստուած մեր» . «Հայր զթած բարեկեանմոզ» . «Հրեշտակի իաղաղութեան յանձն արալ զանձինս մեր» . «Ընկալ Տէր զաղաչանս մեր» . «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ» . «Հանդանակն հաւատոյ» .

Հարուակութիւն բացատրութեան եկեղեցական նշանաւոր տօնից, որպի-

պիսիք են՝ Վարդապետին, Լուսաւորչին, Թագէտոյի և Բարդուղիմէոսի առաքելոցն, սրբոց թարգմանչացն, Մեծին Ներսիսի սրբոց Վարդանանցն և Ատովմանց, Հովսիսիանանցն, Էջմիածնի, Երեմանն խաչին, Վարազայ Խաչին, և այլոցն:

Խորհուրդք մասանց շինուածոյ եկեղեցւոյ և բացատրութիւն գլխաւոր քարոզաց և աղօթից Ս. Պատարագի:

Բ. Դասարան:

Դ. ՏԱՐԻ:

Արքայան պատմութիւն Հնոյ Ատակարանի:

Քրիստոնէական Վարդապետութիւն:—Մեկնութիւն Տէրունական աղօթիցն, մեկնութիւն Հանգանակին հաւատոյ և բացատրութիւն եօթն Խորհրդոց եկեղեցւոյ՝ ըստ գաւանդութեան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ:

Ե. ՏԱՐԻ:

Արքայան պատմութիւն Նորոյ կտակարանի: Հարունակութիւն Քրիստոնէական Վարդապետութեան:—Մեկնութիւն Տասնարանեայ պատգամաց, յորս բացատրին յարաբերութիւնք մարդոյ ընդ Աստուծոյ և ընդ ընկերին:

Վարդ Աստուածպաշտութեան ըստ կանոնաց եկեղեցւոյ Հայոց:

Հրահանգ և Յրագիր ուսման Հոյ լեզուի վասն Նկիպեցական—Միսական միդասեան և երկդասեան ուսումնարանաց Հայոց:

Սկիզբն ուսման մայրենի լեզուի յառաջնում՝ ամի լինի բերանացի վորժութեամբ, որոց նպատակ է նախապատրաստել զնորեկ մանկունս ի համակարգեալ ուսումն գրագիտութեան: Վարժութիւնք այդորիկ լինին դիւրնդեկ զրուցատրութեամբք ուսուցչին ընդ մանկունս: Նիւթք զրուցատրութեանցն կարեն լինել այլ և այլ առարկայք զննելիք, առակք, մանրավէպք, առածք և նմանք սոցին, որք ամենայնիւ դիւրահասք լիցին մանկանց՝ ըստ լեզուին և ըստ բովանդակութեան: Փոյթ լիցի ուսուցչին, զի ի վարժութիւն աշակերտ որ յորժամ խօսիցի կամ պատմիցէ և կամ նկարագրիցէ զառարկայ ինչ՝ արտասանութիւն նորա լիցի պարզ և լիահնչիւն: ձեւ արտայայտութեանն՝ կանոնաւոր, իմաստքն մեկինք և գիտակցականք և նկարագրութիւն զննելի առարկային կատարեալ՝ ըստ չափու կարողութեանն: Բերանացի նախակրթանքն այսորիկ, յոյժ կարեւորք վասն արդիւնաւէտ ընթացից ուսուցման լեզուի, կարեն տեսլ ի սկզբան անդ տարւոյն եօթնեակս երկուս կամ երիս:

Յետ այսորիկ ուսուցիչն մատիցէ յուսուցումն գրագիտութեան հնչիւն եղանակաւ, ծանօթս տալով մանկանց նախ զլեզութենէ մարդկային խօսից հատուածով իրիք ի նիւթոց անտի անցեալ զրուցատրութեանց, ապա վերջէն զհատուածն զայն ի նախադասութիւնս, և զնախադասութիւնս վերլուծեսցէ ի բառս, զորս ապա ի վանկս և զայսոսիկ ի տառս: Յորժամ աշակերտք այսու բնական և դիւրիմանալի եղանակաւ գիտացեն զնշանակութիւն տառիցն ի խօսս և զկերպողութիւն նոցին, ապա պարտ է անդադարձաբար Բառաբանութեամբ զուգապատշաճ տառից կալմել զվանկս, լրտես և զնախադասութիւնս, ձեակերպելով միանգամայն ի գիր դամենայն, զոր

ուսցին մանկունք, Յոյժ օգտակար լիցի, եթէ աշակերտք, յորչափ ինչ ինչ հնար իցէ ինքնին կատարեսցեն զվերտողեալ կրթութիւնսն, իսկ ուսուցիչն առաջնորդեսցէ միայն նոցա, և ի տկարանալ և եթ նոցին՝ ցուցցէ զլիւրին և զկարգաւոր եղանակն:

Զկնի նախապատրաստութեանցս պարտ է տալ ապա ի ձեռս աշակերտաց զյարմարաւոր դասադիրս ընթերցանութեան:

Ի ժամ ընթերցանութեան հարկ անհրաժեշտ է ուսուցչին ուշագիր լինել, զի աշակերտք ընթերցցին մտառութեամբ, ճշգրիտ և պարզ առգանութեամբ և անսայթաք վերձանութեամբ: Առ այս կարեւոր է, զի ուսուցիչն ինքնին յառաջագոյն միանգամ և երկիցս ընթերցցի զդասն ի լուր աշակերտաց, ապա տացէ նոցա կրկնիլ գնոյն ի ներկայութեան իւրում, ուղղելով զթերութիւնսն և հոսկ յետոյ տացէ զայն դաս ի սերտումն ըստ աւանդեալ կարգին: Ընդ սմին փոյթ կալցի ուսուցիչն՝ տալ յընթերցումն աշակերտաց միշտ զրուածս դիւրահաս և համապատասխանս չափու զարգացման նոցա՝ ըստ լեզուին և ըստ իմաստիցն: Սոյնպէս միտ դիցէ, զի վերձանութիւն աշակերտաց լիցի բնական ձայնիւ և պատշաճաւոր տրոհութեամբք բանից, որպէս խօսին մարդիկ ի հասարակի ընդ միմեանս: Քանզի ոչ այլ ինչ է գիրն, եթէ ոչ պատկեր մարդկային խօսից: Մեծապէս վնասակար է, յորժամ թողլատրենն մանկանց ընթերցումը եղանակաւոր իմն կերպիւ, իրեւ թէ յեկեղեցւոյ և անտեղի ձայնարկութեամբք:

Եւ զուղագրութենէ լեզուին պարտի հոգ տանել ուսուցիչն: Ա՛չ եթէ յետաձգել պիտոյ իցէ զկրթութիւն ի կանոնս ուղղագրութեան ցուսումն քերականութեան, յորժամ մանրամասնօրէն և համակարգութեամբ աւանդելի են կանոնքն այնօրիկ, այլ անդասին ի սկզբանէ գրաւարժութեանն՝ հարկ է կրթել զմանկունս նաև յուղղագրութեան: Առ այս բազումս նըպաստէ հնչական եղանակ դասաւանդութեանն, քանզի անդէն իսկ ի վերլուծելն և ի բաղադրելն դրաոս, յորժամ զուտ հնչումն և եթ տառին լսի՝ առանց աւելորդ ձայնից, լսելիք ուսանելեաց ընտելանան ճշգրիտ արտասանութեան, ապա ուրեմն և ձևակերպութեան մէն մի գրոյ: Հուսկ ուրեմն ի վարժութիւն ուղղագրական կանոնաց պիտեսցի և յաճախակի արտագրութիւն ընտրեալ և նշանակեալ հատուածոց՝ ճշտիւ և մտադրութեամբ, և ապա գրութիւն ի լրոյ պարզ թելագրութեամբ ուսուցչին, և միւս ևս կազմելն խմբից ուղղագրելի բառից: Այս ամենայն գործնական վարժութիւնք դիւրաւ տպաւորեն ի յիշողութեան մանկանց զգլխաւորս յուղղագրական կանոնաց, չև ևս միտալ ի տեսութիւնս քերականականս, զորս առ յապայն ունին նորա ուսանել: Զամենայն վրիպակս աշակերտին անհրաժեշտ է ուղղել խնամով զի մի տպաւորեսցին այնօրիկ ի միտս նորա և շփոթեսցեն զնա: Յոյժ օգտակար իցէ, յորժամ ուսուցիչն կանխապէս ընտրիցէ և կազմիցէ հատուածս յարմարինս վասն նախօրոշեալ ուղղագրական գիտելեաց և հոգ տարեալ կանխաւ, զի մի պարունակեսցէ յինքեան հատուածն այն բազմաթիւ գիրս վրիպելիս, քանզի բազում և յաճախական սխալմունք զհետ կարեն բերել ոգւոյ աշակերտին զլքումն և զյուսահատութիւն:

Ի խոյս հետեւանացս իսկ այսոցունց վերջնոց՝ պարտ է ուսուցչին ի մտի ունել ոչ երբէք ծանրաբեռնել զմանկունս աշխատութեամբք, առաւել քան զկար նոցին և անլր քան զչափ զարգացմանն, և դաս նոր՝ յայն դէպս միայն նշանակեսցի, յորժամ ստուգիւ իւրացուցեալ իցէ աշակերտաց վաւանդեալն յառաջնմէ:

Յետ համառօտագոյն ցուցմանցս զուսուցմանէ մայրենի լեզուիս՝ մնալիս ամենայն թողեալ լինի հմտութեան և աշխատասիրութեան բանիմոց ուսուցչին: Արգեն ցուք այժմ զնիւթս և զսահմանս ուսման լեզուիս ըստ ահս և ըստ դասարանս:

Ա. Գ. Գ. Գ. Գ.

Ա. ՏԵՐԻ.

Նախապատրաստութիւն բերանացի վարժութեամբք: Գրութիւն և ընթերցումն բառից: Նախադասութեանց և կարճառօտ յօդուածոց, ճիշտ արտասանութիւն և կիրառութիւն երկրադրաւ տառից, ճանաչումն ձայնաւոր և բաղաձայն տառից, Պարզ առոգանութիւն և կանոնաւոր տրոհումն բառից և նախադասութեան՝ յընթեռնուէն, ճանաչումն նշանաց առոգանութեան և տրոհման, Վիրառութիւն գլխագրոց ի յատուկ անուանս և ի սկիզբն պարբերութեանց, Վիրառութիւն նշանաց առոգանութեան, Փոքրիկ և դիւրին ոտանաւորք բերանացի, Արտագրութիւն բառից և նախադասութեանց:

Բ. ՏԵՐԻ.

Վանոնաւոր ընթերցումն յաշխարհիկ լեզու նշանակեալ յօդուածոց՝ բացատրութեամբ հանդերձ: Համառօտութիւն պարունակութեան յօդուածոց՝ բանաւոր և մերթ գրաւոր: Պատասխանագրութիւն առ հակիրճ և պարզ հարցմունս ուսուցչին, տուեալս առ ի վարժել զաշակերտս ի գրաւոր արտայայտութիւն մտաց՝ կանոնաւոր շարադասութեամբ բառից, Վաբուր և ճիշտ ընդօրինակումն ընտրեալ հատուածոց, Որոշումն բառից, թէ որք յայնցանէ են անուանք առարկայից, որք են անուանք որպիսութեանց առարկայից և որք ցուցանեն գործողութիւնս նոցունց, այսինքն է՝ ճանաչել զանուն գոյական տծական և զբայ՝ առանց քերականական անուանակոչութեանց, Որոշումն թուոյ անուանց, Վիրառութիւն - և ի գրոց, Աւղղագրութիւն բառից յանգելոց յ-ծ, --ծ, -շ, -- և է- մասնկունս, Վիրառութիւն յ գրոյն ի վերջ բառից և ի մէջն, Որոշումն հրամայական, կոչական և բացազանչական բառից, Վաղմութիւն պարզ և բարդ բառից, Յարմարաւոր ոտանաւորք՝ բերանացի:

Գ. ՏԵՐԻ.

Շարունակութիւն կրթութեանց յանսայթաք և ի կանոնաւոր ընթերցմունս և ի գրութեան նշանակեալ նիւթոց յաշխարհաբառ լեզու: Գրութիւն թեւադրութեամբ ուսուցչի՝ ըստ կարելոյն անսխալ, Աւղղագրութիւն բառից յանգելոց ի մասնիկս--աբ, --բ, այն, յին, էի, --ի, այի, բին, է-ի, --ի, ն-ի, --ի, է-ի, --ի, և այլն, Վաղմութիւն պարզ, բարդ, ածանցեալ և բաղադրեալ բառից, Որոշումն յատուկ, հաւաքական և հասարակ անուանց, Որոշումն մասանց բանի, տալով նոցա զքերականական անուանս, Որոշումն նախադասութեանց և գլխաւոր մասանց նոցին, Վիրառութիւն նշանաց տրոհման, Վերթութիւնք ի հոլովմունս և ի խոնարհմունս առանց քերականական խիստ հաճախագրութեան, Բերանացի ոտանաւորք:

Դ. Գ. Գ. Գ. Գ.

Դ. ՏԵՐԻ.

Ընթերցումն այլ և այլ քաղուածոց ի մատենագրաց և առաւելապէս յեղիշեայ և ի Փարպեցոյ՝ յաշխարհիկ լեզու: Գրաբառ հատուածք ի Ս. Գրոց և յազգային մատենագրաց և գլխաւորապէս ի յիշատակելոց անտի՝ յերկուց հեղինակացն, համակարգեալ քերականութիւն աշխարհաբառ լեզուի, Անսխալ և կանոնաւոր արտայայտութիւն մտաց՝ գրով և ի բերանոյ՝ աշխարհաբառ լեզու առ և թարգմանութիւն դիւրին հատուածոց ի գրաբառէ յաշ-

խարհարած բաղդատելով ի պատշաճաւոր ղէպս զտարրերութիւնս երկուցունց՝ ի վերջաւորութիւնս հոլովից թուոց, ժամանակաց բայից ևս և ի դասաւորութեան բառից, Գրաւոր աշխատութիւնք ըստ առաջնումն, այլ միայն առաւելագոյն ընդարձակութեամբ և բաղադրութեամբ նիւթոցն և բովանդակութեանց, Վարժութիւնք ի նամակագրութիւնս և յայլ տեսակս հանապազօրեայ գրագրութեանց, Զափածոյ բանաստեղծութիւնք յաշխարհիկ լեզու և ի գրոցն:

Ե. ՏԱՐԻ.

Ընթերցանութիւն և գրաւոր աշխատութիւն ըստ նախընթացին, յաւելլով յաւէտ զլրացուցիչ կրթութիւնս՝ առ ի քաջալարժս առնելոյ զմանկունս ի կատարեալ ընթերցանութեան և ի գրութեան, Խորգմանութիւն դիւրին բանից յաշխարհարած է ի գրարտուն, Ստուգարանական մասն քերականական գրոց լեզուի և լրացումն թերութեանց քերականութեան աշխարհարտուն՝ բաղդատութեամբ օրինաց փոփոխման երկոցունցն՝ ըստ չափու հասկացողութեան աշակերտելոց, Վերլուծութիւն նախադասութեանց ի գրոց լեզու, Ընտիր բանաստեղծութիւնք ի բերան:

Ծրագիր ուսման Ռուսոյ լեզուի յեկեղեցական ծխական միգատեան և երկրատեան ուսումնարանս Հայոց:

Ա. Գ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

Ե. ՏԱՐԻ.

Ուսումն Ռուս լեզուի սկսանի յերկրորդ կիսամեկէ առաջնոյ տարւոյն, նուիրելով այնմ կէս ժամ յաւուրն, Այս նպատակի դասատուութեան պարտի լինել ծանօթ առնել զմանկունս խօսուն բարբառոյ Ռուսաց, քաղելով զնիւթ ուսման ի հաստուածոց տարրական ընթերցարանի Ռուսաց, քաջ միտ եղեալ զի հաստուածքն այնոքիկ բովանդակութեամբ իւրեանց ըստ կարի պատշաճ իցեն նիւթոյն՝ զոր կանխաւ ուսեալ է մանկանց ի մայրենի բարբառ իւրեանց:

Բ. ՏԱՐԻ.

Զկնի բաւականապէս ընտելացուցանելոյ զսելիս մանկանց յըմբռնումն անսովոր ձայնից և կապակցութեանց նոցին, մարթ է սկիզբն առնել յաջողութեամբ ուսուցանելոյ աշակերտաց զգրագրութիւն՝ այն է զընթերցանութիւն և զգրութիւն Ռուս լեզուի, Ինկատ առեալ զի նախ՝ հանապազօրեայ կիսաժամ գրագրութիւնք յընթացս երկրորդ կիսամեկի առաջնոյ տարւոյն չկարեն հաստատուն ինչ արդիւնս տալ ի կրթութեան խօսուն բարբառոյ Ռուսաց, և երկրորդ՝ զի ուսումն երկուց տարբեր լեզուաց ի միում ժամանակի անյարմար իմն է յայնպիսում չըմանի՝ յորում պահանջի ի մանկանց լարել զամենայն մտաւոր զօրութիւնս իւրեանց, որպիսի ինչ համարելի է չըմանն յորում զկնի մեքենական ընթերցանութեան մայրենի բարբառոյ՝ ուսելոյ յընթացս առաջնոյ ամի, անցանն յանսայծար և յիմաստայից վերծանութիւն, վասն այսորիկ օգտակարագոյն լիցի յառաջնում կիսամեկի չսկսել տակաւին գոռումն Ռուս գրագրութեան այլ չարունակել զվերոյգրեալ բերանացի կրթութիւնս և միայն յերկրորդ կիսամեկէ երկրորդ տարւոյ սկիզբն առնել հիմնաւորապէս ուսուցանելոյ զգրագրութիւն Ռուս լեզուի, նշանակելով վասն զբաղմանցս ժամ մի յաւուրն ողջոյն տարւոյ:

Յերկրորդ կիսամեկէ սկսանի և տեւէ ցփախճան տարւոյն ուսումն գրագրութեան՝ այն է ընթերցանութիւն և գրութիւն, զնիւթ զբաղմանցս

Հիմնելով ի վերայ հատուածոց, որոց աշակերտեալքն հմտացեալ են բանաւոր կրթութեամբ յընթացս երկուց նախորդ կիսամաց, Միանգամայն պարտ է խորշիլ ի սովորական ընթերցմանէ հեգենայիք, վասն զի մանկունք քաջ ուրեմն ընտելացեալ են ողջ ածել զսխալ զորայս ի մայրենի լեզուի խրեանց. դարձեալ հարկ ի վերայ է ուսուցչին ի դասատուութեան Ռուս գրութեան օգտիլ ի ծանօթութենէ տարերաց գրոց մայրենի բարբառոցն:

Որ ինչ հայի յեղանակ դասատուութեան Ռուս լեզուի, ուսուցիչն չը պարտի ընթերցանութեամբ և իմ հատուածոցն շատանալ, այլ փափաքելի է զի աղգի աղգի հրահանգօք կրթեսցէ զմանկունսն և տացէ սեպհականել զամենայն նիւթն, այն է ի բերան ուսանել կանոնաւոր արտաբերութեամբ և իմաստալից ընթերցմամբ, հասու լինել բովանդակ իմաստից ընթերցուածոցն, պատմել զնոյն որչափ հնար իցէ Ռուսերէն, և ընդարձակագոյն ևս Հայերէն՝ յորժամ հարկն պահանջիցէ, զրել անխալ գոսեան՝ ծանօթանալով կանոնաց ուղիղ գրութեան և գործածութեան կէտից՝ ըստ չափունիւթոցն ուսելոց:

Գ. ՏԱՐԻ.

Ենթադրելով զի ի վերջ կոյս երկրորդ ամի մանկունք բաւականապէս ուսեալ են զգրագիտութիւն՝ թէ և ի վերայ չափաւոր հատուածոց՝ թէ ըստ բովանդակութեանն և թէ ըստ ընդարձակութեան նիւթոյն ի սկիզբն երրորդ տարւոյ պարտ է զբաղել յուսումն ընդարձակագոյն հատուածոց արձակ և չափածոյ բանից, նովին կարգաւ որպէս ցուցաւ ի վերոյ, Ի վերջ կոյս տարւոյն ի հատուածոց ընթերցելոց պարտ է հանել կանոնս քերականականս և մանաւանդ ուղղագրականս: Յայս փոյր աշակերտեալք պարտին զիտել զլեզու Ռուսաց այնչափ՝ որչափ ինչ մատակարարեալ են նոցա հատուածքն ընթերցեալք յընթացս տարւոյն, այլ և հեշտութեամբ ընթերցնուլ զյօդուածս գիրքմբոննելիս, զորս չե ևս իցէ ընթերցեալ նոցա:

Բ. ԴԱՐՈՒՄ:

(ԶԱՐԲԱՐԳ ԵՒ ՀԻՆԳԵՐԱՐԳ ՏԱՐԻ)

Որպէս յաղագս բերանացի պատմութեան, այսպէս և յաղագս գրութեան և ընթերցանութեան պարտ է ի կիր արկանել զնոյն եղանակ դասատուութեան որ ի նախընթաց ամսն, ընթերցելով ընդարձակագոյն հատուածս բանից բանահիւսականս: Բացատրութիւն զլիաւոր կանոնաց ստուգարանութեան և համաձայնութեան, մանաւանդ այնոցիկ, որ վերաբերիցեն ուղղագրութեան: Թարգմանութիւն գիրքին հատուածոց ի հայկականէ ի Ռուս լեզու: Ընթերցումն մանկական գրոց արտաքոյ դասական պարագմանց ընդ առաջնորդութեամբ ուսուցչի:

Մրազիր ուսման ազգային պատմութեան և աշխարհագրութեան Հայաստանի վասն եկեղեցական. Մխական երկդասեան Աստուծոյ հարանոց Հայոց:

Ա. Պատմութիւն Ազգային

Բ. Գ. Դ. Ե. Ն.

Գ. ՏԱՐԻ.

Հայկ. — Արամ. — Արայ գեղերիկ. — Տիգրան Երուանդեան. — Տեղեկութիւնք զվաճառականութենէ Հայոց. — Կրօն նախնի Հայոց (արեւադարձութիւն, դիցապաշտութիւն — Արամազդ, Անահիտ, Վահագն). — Վաղարշակ Ա. — Տիգրան Բ. — Արգար. — Արտաշէս Բ. — Տրդատ և Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ. — Արշակ Բ. — Մեծն Ներսէս. — Սահակ Պարթև և Մեսրոպ Մաշտոյ. — Վարդան Մամիկոնեան. — Վահան Մամիկոնեան. — Գալլ Վահան:

Ե. ՏԱՐԻ.

Արշաւանք Արարացու (Տիրան Մամիկոնեան). — Աշոտ Բագրատունի. — Աշոտ Բ. Երկաթ. — Աշոտ Գ. Ողորմած. — Անի մայրաքաղաք. — Գագիկ Բ. — Արշաւանք Սելջուկեանց (Ալի Ասլան). — Թորոս Բ. — Ներսէս Շնորհալի. — Լևոն Բ. Թաղաւոր Կիլիկիոյ. — Վաճառականութիւն Հայոց ընդ Եւրոպայիս. — Հեթում Ա. — Արշաւանք Թաթարաց ի Հայս. — Լևոն Գ. — Լևոն Զ. — Լանկեմամուր. — Շահ Աբաս. — Նիկոլ Թորոսովիչ. — Փիլիպպոս Աղբակեցի. — Արգար Եղորկացի. — Հայք ի Հնդկիս. — Դաւիթ բէգ. — Մխիթար Սեբաստացի. — Յովսէփ Արղութեան — Յովակիմ Լազարեան. — Յարութիւն Պեղճեան. — Խաչատուր Արղեան:

Բ. Աշխարհագրութիւն Հայաստանի:

Բ. Գ. Դ. Ե. Ն.

Գ. Ե. Ե. ՏԱՐԻ.

Գտատուութիւն աշխարհագրութեան պարտի ընթանայ կից ընդ դասատուութեան ազգային պատմութեան. Զկնի տալոյ մանկանց զընդհանուր տեղեկութիւնս գտարածութենէ աշխարհին Հայոց, զգլխաւոր լերանց, զլճաց և զգետոց ևս և զարդի բաժանմանէ երկրին ուսուցիչն պարտի ի պատմել զքաղաքական անցս՝ ցուցանել ի քարտիկի գտեղիս ուր անցքն գիպեցան. Մխանգամայն ի կարեւոր գէպս փշլթ ունիցի Հաղորդել աշակերտոց տեղեկութիւնս պիտանիս զարդի վիճակէ բնակչաց այլ և այլ գաւաւառաց և քաղաքաց:

Մրազիջ ուսման Պատմութեան և աշխարհագրութեան Ռուսաց յերկդասեան եկեղեցական ուսումնարանս Հայոց:

Ա. Պատմութիւն Ռուսաց

(ՃԵՂԵՐԴ Գ. Դ. Ե. Ն.)

Նախնի Սլավոնք, կենցաղավարութիւն և հաւատալիք նոցա. Հրաւեր Վարեկաց, Դարձ Օղգայի ի քրիստոնէութիւն. Մկրտութիւն Վլադիմիրի և Ռուս ազգի. Բաժանումն և տկարանալ Ռուսաց զկնի մահուան Կարոյս. Ի. Արշաւանք Թաթարաց, Աղէքսանդր Նեւացի. Ճակատամարտ որ ի Պու-

լիկով, Միացումն Ռուս երկրի ընդ ձեռամբ Թոֆճաննու Գ - ի, Նուաճումն Վաղանի, Աստրախանի և Սիբերիայ, Ստրկութիւն գիւղացւոց, Ինքնակոչք, Հաստատութիւն ի գահն Ռուսաց Ռոմանեան տոհմի, Գլխաւոր դէպք ի նոր պատմութենէ Ռուսաց ցնեակայ աւուրս:

Բ. Աշխարհագրութիւն Ռուսաստանի

(յէրէրէր Գ--Գ-նէ):

Ծանօթութիւն երկրին Ռուսաց ի վերայ քարտիղի, սահմանք, ծովք, լիճք, գետք, Ընդհանուր ձև մակերևութի երկրին, լեռինք, Բաժանումն Ռուսաստանի յերոսկական և յԱսիական մասունս, ևս և ի նահանգս և ի գաւառս (առանց անուանելոյ զայնս), Առկաս: Մայրաքաղաքք Ռուսիոյ և նշանաւոր քաղաքք նորին, Երկաթուղիք Ռուսաց, Տարածութիւն Ռուսիոյ, թիւ բնակչաց և ցեղք նոցին:

Յրինակ թ. 8

Վ.ԿԱՅԱՎԻՐ

Աշակերտ Եկեղեցական - Միասկան միդասեան Ուսումնարանի տղայոց (այս անուն բազմաթիւ համ զեղջ) (այս նշանակելի էն անուն, հայրանուն և մականուն, զիմա՛ իմ հաշման, որդի թընդեան, որդի մի և օր թընդեանն), Եմուտ յՈւսումնարան յամի 18 յ բաժանումն և ի վերջին հարցաքննութեան ամենօրն առարկայից՝ յամսեանն 18 ամի, եցոյց՝ վարուք յաւաճողիմութիւն այսպիսի.

1. Ի կրօնագիտութեան
2. Ի Հայոց լեզուի
3. Ի Ռուսաց լեզուի
4. Ի թուարանութեան
5. Ի վայելչագրութեան
6. Ի գծագրութեան
7. Յերգեցողութեան

Որոյ վասն և տուա՛նմա

վկայագիրս տյս կնքով Ուսումնարանիս յամի 18 յամսեանն ի (այս անուն բազմաթիւ համ զեղջ):

Այսպիսովն Նախագահաց և Տէնչի համաճի առաջիկ

Յրինակ Թ. 8

Վ. Կ. Ա. Յ. Ա. Գ. Ի. Ն.

Աշակերտ Եկեղեցական-Յիսական երկրպագան Աստուծոյն հարանի տղայոց (այս առանձն խաղաղի համար Գեղը) (այս շահաւէտի էն առանձն, հայրանան և մանանան, վիճակ համար հոգւոյն, արեղի Զննութեան, արեղի, արեղի և Եր Զննութեան), Եմնու յԱստուծոյն յամի 18 յարաժանումն զաստուծոյն և ի վերջին հարցաքննութիւնս ամենայն առարկայից յամենան

18 ամի, երջոյ՝ վարուք յառաջագիւծն թիւն այսպիսի.

1. Ի Կրօնագիտութեան
2. Ի Հայոց լեզուի
3. Ի Ռուսաց լեզուի
4. Ի Թուրքանութեան
5. Ի պատմութեան Հայոց և յաշխարհագրութեան Հայաստանի
6. Ի պատմութեան Ռուսաց և յաշխարհագրութեան Ռուսաստանի
7. Ի բնական պատմութեան
8. Յրնդհանուր աշխարհագրութեան
9. Յերգեցողութեան
10. Ի վայելչագրութեան
11. Ի գծագրութեան

Որոյ վասն և տուաւ նմա

վկայագիրս այս կնքով Աստուծոյն հարանիս յամի 18 յամենան ի (այս առանձն խաղաղի համար Գեղը):

Աստուծոյն հարանիս Հարցաքննութեան և Տեսչի համար հասցէ:

Օրինակ թ. 8

ՎԱՅԱՐԻՐ

Աշակերտուհի եկեղեցական-ծխական միդասեան Ուսումնարանի Օրիորդաց (այս անուն տալու էմ զեղջ) (այս անուն տալու էմ անուն, հայրանուն և մականուն, վեճակ էմ հաշման, պեղի թանգրեան, արքի, ամի և օր թանգրեան),
 ամաց, եմուտ յՈւսումնարան յամի 18 յ բաժանումն և ի վերջին հարցաքննութիւնս ամենայն առարկայից յամենան
 18 ամի, եղոյց՝

վարութ յառաջագիմութիւն այսպիսի,

1. Ի կրօնագիտութեան
2. Ի Հայոց լեզուի
3. Ի Ռուսաց լեզուի
4. Ի թուարանութեան
5. Ի վայելչագրութեան
6. Ի գծագրութեան
7. Ի ձեռագործի
8. Ի Յերգեցողութեան

Որոյ վասն և տուաւ նմա
 վկայագիրս այս կնքով Ուսումնարանիս յամի 18 յամենան
 ի (այս անուն տալու էմ զեղջ) :

Ապրիլի 18-ին Հաճախարարաց և
 Տէրի էմ անոյցն :

Սրինակ Թ. 8.

Վ. Կ. Ա. Յ. Ա. Կ. Ի. Ռ.

Աշակերտուհի Եկեղեցական-Յիսական երկգասեան Ուսում-
նարանի Սրիորդաց (այս անուն բաղադրել էմ գեղջ) (այս նշան-
կելի էն անուն, հայրանուն և հականուն, վիճակ էմ հոգ-ն, պեղի
ժենդան, պարի, ամիս և օր ժենդան), ամաց,

եմուտ յՈւսումնարան յամի 18 յ բաժանումն
գասարանի և ի վերջին հարյաքննութիւնս ամենայն տար-
կայից յամենան 18 ամի, եյոյց՝
վարութ յառաջագիմութիւն
այսպիսի.

1. Ի կրօնագիտութեան
2. Ի Հայոց լեզուի
3. Ի Ռուսաց լեզուի
4. Ի թուարանութեան
5. Ի պատմութեան Հայոց և յաշ-
հագրութեան Հայաստանի
6. Ի պատմութեան Ռուսաց և յաշ-
խարհագրութեան Ռուսաստանի
7. Յընգհանուր պատմութեան
8. Յընգհանուր աշխարհագրութեան
9. Ի բնական պատմութեան
10. Ի վայելչագրութեան
11. Յերգեցողութեան
12. Ի գծագրութեան
13. Ի ձեռագործի

Որոյ վասն և տուաւ նմա,

վկայադիրո այդ կնքով Ուսումնարանիո յամի 18 յամ-
սեանն ի (այս անուն բաղադրել էմ գեղջ) :
Սպարաբեր-նիւն Հոգաբարձո-աց և
Տեւիկ էմ աստ ուսուցիկ :

Աւուրք եկեղեցական և Կայսերական տօնից, յորո պարտին աշակերտուհիք և աշակերտք դպրոցաց Հայոց ազատս լինիլ ի պարսպմանց զատուց և յաճախել յեկեղեցիս:

ՏՕՆՔ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ.

- Ա. 5, 6, 7, և 13 Յունվարի տօնք Ծննդեան, Յայանութեան և Անուանկոչութեան Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի:
 Բ. Փետրվարի 14 տօն Քառասնօրեայ Գալստեան Տեառն ի Տաճարն:
 Գ. Տօն Սրբոց Վարդանանց զօրավարացն Հայոց:
 Դ. Ապրիլի 7, տօն Աւետեաց Ս. Աստուածածնի:
 Ե. Տօն մօին ի վիրապն Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին:
 Զ. Տօն ելիցն ի վիրապէ Ս. Գրիգորի Լուսաւորչի:
 Է. Տօն գիւտի նշխարաց Ս. Գրիգորի Լուսաւորչի:
 Ը. Տօն սրբոց թարգմանչացն Սահակայ և Մեսրոբայ Հայրապետացն:
 Թ. Տօն սրբազան Առաքելոյն Թադէոսի և սրբուհւոյ Սանգիւտոյ կուսին:
 Ժ. Տօն սրբոց նախկին լուսաւորչացն Հայաստանի սրբազան առաքելոցն Թադէոսի և Բարդուղիմէոսի:
 ԺԱ. Սեպտ. 8, տօն Ծննդեան Ս. Աստուածածնի ի յԱննայէ:
 ԺԲ. Նոյեմբ. 21, տօն ընծայման Ս. Աստուածածնի ի տաճարն:
 ԺԳ. Տօն Յղութեան Ս. Աստուածածնի ի յԱննայէ:
 ԺԴ. Տօն անուանակոչութեան Վեհափառ Հայրապետի ամենայն Հայոց
 Տ. Տ. Մակարայ, որ կատարի ի տօնի Սրբոց Հարցն եգիպտացւոց Պօղայ Մակարայ և ըն:
 ԺԵ. Նոյեմբ. 10. Տօն տարեգարծի օծման Վեհափառ Հայրապետի ամենայն Հայոց Տ. Տ. Մակարայ:

ՏՕՆՔ ԿԵՅՍԵՐԱԿԱՆՔ.

- Ա. Փետրվարի 26 Ծնունդ Ն. Կ. Մ. Աղէքսանդր Աղէքսանդրովչի:
 Բ. Մարտի 2 զահակաւութիւն Ն. Կ. Մ. Աղէքսանդր Աղէքսանդրովչի:
 Գ. Մայիսի 6 Ծնունդ Ն. Կ. Բ. Ժառանգի Կայսեր Նիկիւլայ Աղէքսանդրովչի:
 Դ. Մայիս 15 Թագադրութիւն Նոցին Կ. Մեծութեանց Օգոստ. Կայսեր Աղէքսանդր Գ. Աղէքսանդրովչի և կայսերուհւոյ Մարիայ Ֆեօդորովնայի:
 Ե. Յուլիս 22 Անուանակոչութիւն Կայսրուհւոյ Մարիայ Ֆեօդորովնայի:
 Զ. Օգոստ 30. Անուանակոչութիւն Օգոստափառ Կայսեր Աղէքսանդր Աղէքսանդրովչի:
 Է. Նոյեմբ. 14 Ծնունդ Կայսրուհւոյ Մարիայ Ֆեօդորովնայի:
 Ը. Դեկտ. 6. Անուանակոչութիւն Ն. Կ. Բ. Ժառանգի Կայսեր Նիկիւլայ Աղէքսանդրովչի: